

razglednica i fotografija. Uz ekstenzivno prenošenje arhivskih dokumenata i drugih dokumentarnih priloga (novinskih tekstova i slično), *Župe Hrtkovci i Nikinci* ne predstavljaju tek povjesnicu dviju župa, već i zbirku vrijednih vrela koja će privući pozornost hrtkovačkih i nikinačkih zavičajnika, ali svakako i pozornost istraživača zainteresiranih za prošlost toga kraja. Pošavši vlastitim putem i nemajući drugih predšasnika, osim eventualno Emerika Gašića, Antun Dević stekao je gotovo nemjerljive zasluge svojim radom na istraživanju povijesti slavonsko-srijemskih župa. Za nadati se je da će ustrajati u svomu samozatajnom radu te priložiti još mnoge darove našoj crkvenoj povjesnici.

Branko Ostajmer

Matija Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, NIU „Hrvatska riječ“, Edicija baština, knjiga 6, Subotica, 2010., 720 str.

Naslov prvoga bunjevačko-hrvatskog znanstvenog istraživača povijesti bačkih Hrvata nesumnjivo pripada Matiji – Maći Evetoviću (Aljmaš *Imađ. Bácsalmás*/, 1894. – Subotica, 1972.). Dok je njegov osobni i profesionalno-politički angažman doista paradigmatičan za bačkoga Hrvata (dapače, i za Hrvata u dijaspori!) prve polovice XX. stoljeća (progonjen od strane mađarskih vlasti zbog panslavizma, oduševljeni Jugoslaven u vrijeme stvaranja jugoslavenske državne zajednice, razočaran velikosrpskim poimanjem Jugoslavije i priječenjem hrvatskoga nacionalno-integracijskoga razvoja bačkih Bunjevaca i Šokaca, gorljivo hrvatstvo nakon faze jugoslavenstva, nominalni pristup

režimskim strankama radi osiguranja egzistencije zbog rada u državnoj službi, otpuštanje iz službe za Horthyjeva režima, kratko prihvaćanje od strane socijalističkoga režima iz kojega uskoro biva izopćen), dotle njegov dugogodišnji neumorni kulturno-znanstveni rad, promatran s današnjega motrišta, zaslužuje iznimno poštovanje. Istraživački rad prekinuli su mu veliki povijesni lomovi – doživio je da mu tek prva monografija *Život i rad biskupa Ivana Antunovića narodnog preporoditelja* (Subotica, 1935; Pečuh, 2002) bude objavljena za života. Njegova druga studija *Život i rad Paje Kujundžića* tiskana mu je tek posmrtno (Subotica, 2005.), na temelju objavljenih prvih trideset nastavaka koji su pred Drugi svjetski rat izlazili kao podlistak *Subotičkih novina*, ali i to tek njezin prvi dio – novine su prestale izlaziti nakon ratnoga povratka mađarske vlasti, a drugi se dio rukopisa izgubio u ratnim i poslijeratnim godinama.

No, najtragičnija je sudbina njegove sintetske *Kulturne povijesti bunjevačkih i*

šokačkih Hrvata, koju je završio kratko prije ulaska mađarskih trupa u Suboticu – socijalističke su vlasti rukopis „brižljivo“ čuvale u subotičkoj Gradskoj knjižnici (jedna je verzija, ipak, kružila među mjesnim hrvatskim istraživačima povijesti), a tiskanje knjige onemogućeno je zbog Evetovićevih, kako se tada službeno držalo, klerikalnih i nacionalističkih stajališta. Unatoč tomu što su se tijekom niza desetljeća mnogi autori obilatno koristili ovim rukopisom, djelo je prvi puta publicirano tek nakon 60 godina, ali na jedan neuobičajen i pomalo neprimjeren način – tijekom 7 godina (2002.-2009.) u 36 nastavaka u pretežito književnom časopisu *Klasje naših ravni*, a istodobno je i čitano u programu na hrvatskom jeziku Radio Subotice! Nakon toga, jedan od sunakladnika *Klasja naših ravni*, NIU „Hrvatska riječ“, Evetovićev je rukopis napokon objavio u formi knjige (što ovo djelo jedino i zaslužuje!), uz prateću pompoznu samohvalu kako je riječ o kapitalnome djelu.

Sadržaj Evetovićeve *Kulturne povijesti* može se načelno (premda ne i formalno!) podijeliti u dva dijela. Nakon autorove *Uvodne riječi*, *Hrvatske himne* Antuna Mihanovića te autorove *Molitve bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, prvi dio knjige obuhvaća cjeloviti pogled na najvažnije segmente povijesti bačkih Hrvata, koje je, na temelju mnoštva tada poznatih izvora i literature, Evetović obradio u prvih pet glava: prvu glavu *Bunjevci*, *Šokci* (str. 9-109) čine minuciozno napisana poglavlja *Podrijetlo*, *Ime*, *Seobe*, *U novoj domovini*, *Naselja i statistika*, *Narodna pripadnost*, *Jezik i pravopis*, *Zanimanja* i *Tjelesne i duševne osobine*; druga glava *Vjerske prilike i duhovni rad* (str. 111-159) sastoji se iz

poglavlja u knjizi naslovljenih *Duhovni rad*, *Važnija mjesta djelovanja franjevacica* i *Župe i samostani*, treća glava *Prosvjetne prilike* (str. 161-192) odlično je obrađena u poglavljima *Škole* i *Prosvjetna društva*, u četvrtoj glavi *Štampa* (str. 193-220) iscrpno je prikazana povijest hrvatskih tiskovina u ugarskome Podunavlju kroz poglavlja *Novine*, *Časopisi* i *Kalendar*, dok peta glava *Narodno blago* (str. 221-303) ima 7 poglavlja – *Pjesme*, *Pripovijetke*, *Poslovice*, *Zagonetke*, *Igre*, *Običaji* i *Nošnja*. Drugi dio knjige predstavlja prikaz književnosti bačkih Hrvata, od njezinih početaka (Mihajlo Radnić) pa do pred Drugi svjetski rat (Ante Sekulić), koja je obuhvaćena od šeste do devete glave (str. 305-660), koje su u knjizi naslovljene kao *Književnost XVII. vijeka*, *Književnost XVIII. vijeka*, *Književnost XIX. vijeka* i *Književnost XX. stoljeća*. Hrvatsku književnost u Bačkoj je Evetović prikazao kronološki po književnicima, na način da njihov kraći ili dulji životopis (katkad i bez životopisa ako su u pitanju manje poznate osobe) prati prikaz njihovih djela. Ovome dijelu knjige treba pribrojiti i 10. glavu (str. 661-672) naslovljenu *Prosvjetni i nacionalni radnici*, u kojoj je autor dao kraće ili dulje životopise četrdesetak bunjevačkih i šokačkih Hrvata koji su svojim javnim djelovanjem u XIX. i XX. stoljeću ostavili značajna traga u povijesti. Evetovićevo djelo zaključuje njegova *Završna riječ*, u kojoj autor kratko sumira svoja istraživanja a pridodana su joj i literatura i izvori (str. 673-685). Poslije izvornoga Evetovićeva teksta u knjizi slijede priloge nakladnika (str. 687-718): članci troje autora – Stevana Mačkovića (*Matija Evetović kao paradigma položaja bunjevačkih Hrvata*), Sanje Vulić (*Jezič-*

ne i ostale napomene o prvom integralnom izdanju monografije „Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata“ Matije Evetovića i Milovana Mikovića (*Što smo znali o sebi – znali su o nama i drugi*, što je zapravo reobjava njegova izlaganja na jednoj književnoj večeri iz 2002., koje je sljedeće godine objavio u svojoj knjizi *Iznad žita nebo*, Subotica-Zagreb, 2003.) te desetak fotografija Matije Evetovića i njegove obitelji.

I doista je Evetovićevo *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* kapitalno djelo, ali uz ogradu – u vrijeme kada je rukopis završen. A valja i podsjetiti da je to, inače, kronološki drugo sintetsko djelo o bačkim Hrvatima (prvo je dakako Antunovićevo *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*, Beč, 1882; Sombor, ²1930; Pečuh, ³2002), koje je pisano u vrijeme nastanka jednog drugog važnog djela o nama – doktorske disertacije fra Beata Bukinca *De activitate Franciscanorum in migrationibus populi croatici saeculis XVI et XVII* (djelomično objavljena u Zagrebu 1940.), koje se, istina, odnosilo tek na jedno razdoblje povijesti bačkih Hrvata, ali je njezina uporaba bila ograničena težom dostupnošću knjige te nadasve jezikom kojim je napisana (knjigu je na hrvatski nedavno preveo Bela Tonković – *O ulozi franjevaca u seobama hrvatskoga naroda u XVI. i XVII. stoljeću*, Subotica, 2007.).

No, Evetovićevo je *Kulturna povijest* ujedno i njegovo životno djelo. To jednostavno dokazuje činjenica što ju je on napisao na temelju izuzetno opsežne građe za kulturnu povijest bačkih Hrvata koju je autor brižljivo prikupljao dugi niz godina, o čemu svjedoče brojni izvori i literatura na kraju knjige. Osim

toga, Evetović se nije držao tek gomilanja podataka, već ih je mnoge protumačio i zauzimao stajališta, a kvaliteti teksta pridonijela je i činjenica da je kao aktivni sudionik ili svjedok međuratnih kulturnih i političkih zbivanja među bačkim Hrvatima bio dobro upućen u njih. No, ovo djelo imalo je i svoju političku dimenziju: ono je predstavljalo i stručni odgovor jednoga prominentnoga bunjevačkog Hrvata na agresivne velikosrpske nasrtaje u identitetski prostor bačkih Hrvata, u kojima je beogradski režim svim sredstvima uporno nastojao priječiti završetak nacionalno-integracijskih procesa bačkih Bunjevaca i Šokaca u hrvatsku naciju, što je osobito bilo pojačano nakon započete federalizacije Kraljevine Jugoslavije stvaranjem Banovine Hrvatske i njezinim nedefiniranim granicama prema očekivanoj srpskoj banovini, budući da su bački Hrvati željeli ući u planirani konačni okvir Banovine Hrvatske, s čime se velikosrpski krugovi nisu mogli pomiriti. Zato je Evetovićevo *Kulturna povijest* protkana vidljivim nastojanjem za dokazivanje kako Bunjevci i Šokci jesu Hrvati, što je najizraženije u poglavlju *Narodna pripadnost* (str. 76-98), u kojoj su, među ostalim, opisani danas malo poznati politički i stručni obrati nekih prominentnih međuratnih političara, znanstvenika i kulturnih djelatnika. Tako je za bačke Hrvate najzanimljiviji slučaj Jose Šokčića, koji se u *Nevenu* br. 41/1939 javno preobratio u naslovnom članku *Kraj jedne zablude*, kojega završava riječima: „Pa prema tome, kad izgovorimo rič Bunjevac, treba da to shvatimo kao 'bački Hrvat'. Jer stvarno svi smo mi Hrvati“, te sveučilišnog profesora Dušana Popovića, koji je u intervjuu istom listu izjavio: „Pred

istorijom vi ćete biti smiješni, a bit ćete u isto vrijeme ljudi koji su iz partijskih razloga htjeli spriječiti jednu neminovnu stvar. Ovaj istorijski proces nitko ne može da zaustavi. I dobro je tako. Svi ste, brate, Hrvati. A što ste do đavola, ako niste to?“ I doista, najvažnije je što je Evetovićeva *Povijest* napokon cjelovito objavljena i stavljena na uvid ne samo stručnoj javnosti, nego i najširem čitateljstvu, prije svega bunjevačkim i šokačkim Hrvatima, pri čemu izvjesna metodološka ograničenja i nedosljednosti, te protek vremena, ne umanjuju značenje djela.

Međutim, zbog gotovo nebrojenih traljivosti i pogrešaka u tehničkoj i uredničkoj pripremi koje se provlače kroz cijelu knjigu, životno je Evetovićevo djelo toliko osakaćeno da bi se moglo postaviti pitanje radi li se tek o elementarnoj nestručnosti, o krajnjoj nepažnji ili čak o namjeri da se Evetovićev rad omalovaži!? Iako bi se na primjeru ove knjige mogla napraviti studija slučaja na temu kako se knjige (a nadasve značajna djela!) ne smiju publicirati, za ovu će prigodu biti dovoljno nabrojati tek neke od propusta.

Najprije, saznanja o bačkim Hrvatima nakon 60 godina od završetka Evetovićeva rukopisa neusporedivo su bogatija zahvaljujući nizu autora koji su u međuvremenu istraživali povijest bačkih Hrvata, tako da su mnogi dijelovi njegova djela danas prevladani, a usto je i stanoviti broj faktografskih nepreciznosti, pogrešaka i praznina, koji su nastali zbog protoka vremena (životopisi tada živih osoba završavaju s 1941. godinom). Iz toga razloga, vremenska distanca nameće metodološku potrebu da se Evetovićevo djelo objavilo ili kao

kritičko izdanje, a ako to ne, onda se bar u jednom dobrom predgovoru priređivača opišu ograničenja koja će omogućiti ispravnu vizuru Evetovićeva djela 60 godina nakon njegova pisanja, a što je u ovom slučaju izostalo. S tehničke, pak, strane, odabrana iznimno velika veličina slova (font) čini knjigu teško čitljivom i nezgrapnom, a ne može se oteti dojamu kao da se time htjelo povećati opseg knjige, da bi se zbog toga ona mogla okarakterizirati kao kapitalno djelo. Broj pogrešaka u prijelomu teksta također nije malen: brojčane oznake za fusnote u istoj su ravnini i iste veličine kao i tekst fusnote, umjesto da su uzdignute kao gornji indeks i manje veličine nego tekst fusnote; brojčane oznake za fusnote u dodatnim tekstovima S. Mačkovića i M. Mikovića nastavljaju se na brojčane oznake Evetovićevo djela, umjesto da počinju ispočetka; elementarna pravopisna pogreška koja je konzekventno provedena kroz cijelu knjigu jesu obratno postavljeni navodnici, zbog čega se u pučkoj školi đacima ne daje prijelazna ocjena, a tim prije to vrijedi i za profesionalnoga nakladnika i urednika...

Posebna priča su propusti u naslovima glava i poglavlja. Tako, najprije začuđuje zašto je u pregledu sadržaja na kraju knjige (koji je od nakladnika banalno nazvan „Gdje je što“) na str. 719, uz naslove glava navedeno tek prvo poglavlje u okviru svake glave, i to kao dio naslova glave, a ne kao tek jedno od poglavlja u okviru svake glave? Tako je kao naslov prve glave naveden *Bunjevci i Šokci : Podrijetlo*, međutim, *Bunjevci i Šokci* su naslov glave, u kojoj je tek prvo poglavlje *Podrijetlo*. No, stvari stoje još i gore, pa su iz pregleda sadržaja knjige u potpunosti izostala imena preos-

talih poglavlja (u prvoj glavi to su još *Ime; Seobe; U novoj domovini; Naselja i statistika; Narodna pripadnost; Jezik i pravopis; Zanimanja te Tjelesne i duševne osobine*). Po istome principu u pregledu sadržaja i u sljedeće četiri glave, naslov je prvoga poglavlja prikazan kao dio glave, a izostavljeni su nazivi svih ostalih poglavlja: druga glava pogrešno je naslovljena *Vjerske prilike i duhovni rad*, iako je naslov glave *Vjerske prilike*, u okviru koje je *Duhovni rad* tek prvo poglavlje, iza kojega slijede poglavlja u knjizi naslovljena *Važnija mjesta djelovanja franjevac* i *Župe i samostani*; ista pogreška je načinjena i naslovljavanjem treće glave *Prosvjetne prilike : škole*, iako je Evetovićev naslov glave *Prosvjetne prilike*, a ona ima dva poglavlja: *Škole* i *Prosvjetna društva*; četvrto poglavlje u pregledu sadržaja naslovljeno je *Štampa : novine*, iako je *Štampa* naziv glave, koja ima tri poglavlja *Novine, Časopisi* i *Kalendari*, i na koncu je peta glava pogrešno naslovljena *Narodno blago : pjesme*, iako je izvorni naslov glave *Narodno blago*, a *Pjesme* su tek prvo od 7 poglavlja u okviru ove glave, iza koje su još *Pripovijetke, Poslovice, Zagonetke, Igre, Običaji* i *Nošnja!* Dakako, osim pogreški u naslovima glava, ima i pogrešaka u naslovima poglavlja: npr. u Evetovićevu djelu ne postoji poglavlje *Važnija mjesta djelovanja franjevac*, već samo rečenica „Važnija su mjesta njihova djelovanja:“, koju je nakladnik na str. 121 posve čudnovato pretvorio u naslov poglavlja; slično je i na str. 253. knjige naslov poglavlja pogrešno proširen kao *Narodno blago, Pripovijetke*, za razliku od originala gdje je naslov poglavlja *Pripovijetke*, koje je, kako smo rekli, samo dio glave *Narodno blago*. Posebno valja naglasiti kako je u

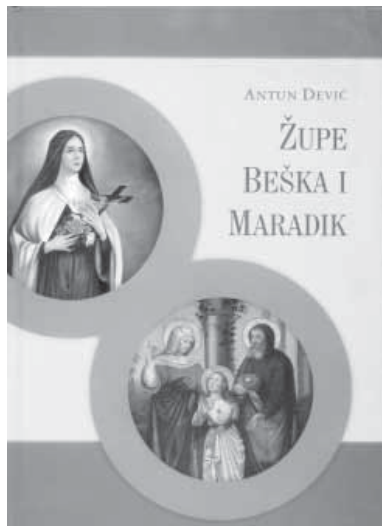
knjizi izostao ne samo cijeli naslov nego čak i tekst Evetovićeve uvodnoga dijela poglavlja koje je u rukopisu nazvano *Bibliografija*, tako da se u knjizi popis izvora i literature nastavlja na Evetovićevu *Završnu riječ*, kao da je popis literature i izvora dio završne riječi!? Valja spomenuti i da je naslov devete glave u knjizi (str. 589) naveden drukčije nego u rukopisu (*Književnost XX. stoljeća* umjesto kao *Književnost XX. vijeka*).

Daljnji čudni priređivački zahvati su u zaglavljinama neparnih stranica, gdje se, umjesto uobičajenih naziva glava ili poglavlja, posve apsurdno navode brojevi glava i oznake stranica gdje glave počinju i završavaju (npr. Deveta glava 589-660), a ništa manje neuobičajeno je i rješenje da se u podnožju svake stranice narcisoidno nalazi – naziv nakladnika knjige!? Može se postaviti i pitanje likovnoga uređenja same naslovnice, jer fotografija autora knjige kao središte naslovnice ponajviše govori o neinventivnosti nakladnikova urednika, ali bi se moglo diskutirati i zašto crna boja (sa svojom simbolikom!) mora biti osnovica ne samo ove, već i gotovo svih ostalih knjiga ovoga nakladnika, ili to mora biti osobni biljeg kojega urednik nakladničke djelatnosti NIU „Hrvatska riječ“ prenosi iz vremena kada je bio na čelu „Subotičkih novina“, kada su naslovnice edicije knjiga toga izdavača bile iste boje. Kada ovako stvari stoje, neizbježne su i brojne korekturne pogreške, npr. na str. 599 stoji Klepotamanija (sic!) umjesto Kleptomanija (zapravo, u Evetovićevu rukopisu stoji kao tipfeler Kleptomanija, ali je urednički zahvat ispraviti takve pogreške, čak i ako se ne radi o kritičkome izdanju, a ne napraviti čak dodatne tipfelere).

Zbog gornjega, ali i mnogo drugog ovdje navedenoga, zasigurno bi se kod nakladnika moralo postaviti pitanje odgovornosti za ovakve, da se poslužim rječnikom nakladnika, „kapitalne“ propuste i pogreške, koji su nedopustivi za profesionalne izdavačke ustanove kakva je NIU „Hrvatska riječ“, te u slučaju da se, kako je najavljivano, objavi drugo izdanje Evetovićeve *Kulturne povijesti bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, nužno je, uz ispriku Evetovićevim nasljednicima i svim čitateljima, očistiti je od silnih elementarnih uredničko-nakladničkih propusta kojima je osakaćeno životno djelo Matije Evetovića.

Slaven Bačić

Antun Dević, *Župe Beška i Maradik*, Vlastita naklada, Jarmina, 2010., 349 str.

Monografija Antuna Devića *Župe Beška i Maradik* govori o povijesti dvaju istoimenih župa Srijemske biskupije od prehistorijskog razdoblja do suvremenog doba. Sam ju je autor već u *Pred-*

govoru nazvao „spomenicom navedenih župa čija je sudbina neizvjesna“¹ i tu je definiciju opravdao izlaganjem na 349 stranica, pri čemu je stvorio vjerodostojno i trajno svjedočanstvo čija je primarna svrha podsjećati župljane navedenih župa i na njihovu prošlost, ali i na ne tako davne sudbonosne događaje kojima su mnogi od njih i sami svjedočili.

U širem smislu riječi monografija je podijeljena na 13 poglavlja, no u užem smislu može se reći da se sastoji od onih poglavlja koja se odnose na Bešku i od onih koja se odnose na Maradik. Dok pregledava *Sadržaj* na početku monografije, raspored ili, bolje rečeno, isprepletenost poglavlja o Beški i Maradiku, to u čitatelja na prvi pogled može izazvati zbunjenost i nametnuti pitanje zašto je to tako, no nakon što se malo bolje udubi u njezin sadržaj postat će svjestan Devićeve nakane. Naime, autor je najprije opisao povijest i prilike u naseljima Beška i Maradik, a zatim se osvrnuo na njih kao župe, pri čemu nije uzeo u obzir samo vjerske nego i druge prilike (poput društvenih, kulturnih, gospodarskih i sl.), a uz to nije ni monografiju striktno odijelio na dio o Beški i Maradiku, nego su se te dvije župe međusobno izmjenjivale i zapravo tako nadopunjavale. Iz toga se da zaključiti da je takvim pristupom ukazao na dvije važne činjenice – prvo, na utjecaj Katoličke crkve, u prvom redu, na djelovanje i identitet Hrvata katolika u Beški i Maradiku, kao i na isprepletenost vjerskog i drugih vidova njihova života, i drugo, na stalnu povezanost dviju župa, jer su maradički župnici u početku brinuli i o vjernicima iz Beške dok isti nisu dobili

¹ Antun Dević, *Župe Beška i Maradik*, Jarmina, 2010, str. 15.